

POSTEN OCH SUNDSVALLSBRANDEN 1888.

Av Harry Werner

Katastrofala gnistor

Måndagen den 25 juni 1888 blev en verklig olycksdag för Sundsvall. Det hade länge rätt svår torka och vid middagstiden blev ett hus »väst på stan» antänt, med all sannolikhet av gnistor från en ångbåt på Selångerån. Båtar-nas pannor slukade massor av ved och gnistor från skorstenarna hade tidigare observerats. Det hade därför diskuterats, om inte förbud borde införas mot eldning med ved medan båtarna passerade stadsbebyggelsen. Men något beslut hade inte fattats. Nämda måndag rådde en mycket kraftig västlig vind, och elden spred sig därför snabbt österut i den dåva-rande trähusbebyggelsen. Borgarbrandkåren ryckte ut, men med hand-drivna brandsprutor, hinkar och svabbar hade de ingen möjlighet att stoppa den röde hanen.

På kvällen sände postmästare Uddo Zachrisson följande telegram till poststyrelsen från telestationen i Svartvik (belägen omkring 1 mil söder om staden):

»Hela staden brinner, postkontoret är nu nästan uppbrunnet. Värdeför-sändelser och bref samt hvad öfrigt hunnits med inlåst uti kassaskåp, som stå uti hvalf, hvilka anses brandfria. Inga poster kunna afgå härifrån i dag».

Det sistnämnda är väl självklart, men får betraktas som en reglements-enlig anmälan.

Redan dagen efter storbranden hade tillfällig postlokal ordnats i stations-huset. På morgonen kunde postmästaren på järnvägens telegraf skicka ett utförligt telegram:

»Frimärksförrådet, postmedelskassan, sparbank-, postanvisnings-, postförskotts- och tidningskassorna jämte kassaböcker och alla till nämnda redovisningar hörande handlingar förvarades uti kassaskåp stående uti hvalf, stängdt med dubbla jerndörrar. Det oaktadt hafva dessa förva-ringsmedel icke motstått elden, utan allt detta synes totalt förstördt. Vär-deposten förvarades uti kassaskåp, inrättadt att nedfalla uti en källargrop. Huruvida detta skåp motstått elden kan ännu ej afgöras. Saknar helt och hållet frimärken, blanketter av alla slag, ävensom persedlar.

Tillfälligt är vi inrymda i jernvägsstationshuset, det enda hus i egentliga staden utom läroverkshuset som ej nedbrunnit. Begäres öfversändande ofördröjligen af frimärken alla slag, ungefär motsvarande hvad som här-

ifrån rekvideras vid kvartalens början samt att dessa märken och allt annat härefter må redovisas i ny räkning. Begäres derjämte kassaskåp samt erforderliga postpersedlar, alla slag, äfvensom blanketter, räknenskaps-handlingar och skriftpapper. Huru redovisningen skall kunna åstadkommas för andra kvartalet är fn omöjligt säga. Alla postverkets härvarande tjänstemän och betjente är husvilla och hafva förlorat allt eller nästan allt.

Under djup bedröfvelse

Zackrisson»

Lägg märke till avslutningen. Vanligtvis användes former som »Enligt förordnande», »Enligt uppdrag» och dylikt. »Under djup bedröfvelse» har nog inte förekommit i någon annan tjänsteskrivelse, men i detta sammanhang var ju uttrycket förståeligt och betecknande för situationen.

Postens verksamhet kom alltså igång redan den 26:e. Då inte bara frimärken utan även datumstämpeln förstörts klarade man sig i början med att på inlämnade brev skriftligen ange att porto betalats (se bild).

På kvällen den 26:e kunde byråchefen Prinzsköld, som sänts upp till Sundsvall av poststyrelsen, rapportera hem:

»Postkontoret inrymdt i en efter omständigheterna mycket god lokal, der det tills vidare får qvarstanna. Folk och bord finns, för öfrigt saknas allt.

Såvidt jag kunnat inhämta hafva postmästaren och samtliga underlydande på ett synnerligen förtjänstfullt sätt gjort hvad göras kunnat.»

Onsdagen den 27:e meddelade postmästaren i ett telegram till poststyrelsen att han hyste förhoppningar om att värdeposten skulle vara oskadad. Han hade dock inte kunnat undersöka skåpen närmare. Först måste skorstenen och andra murar rivas och detta skulle ske senare på dagen, då hjälp väntades av ingenjörstrupper från Härnösand. Från postkontoret i nämnda grannstad hade postmästaren fått »för ögonblicket nödvändiga frimärken och blanketter». I slutet av telegrammet hette det: »I dag afgå posterna i god ordning». Senare återfanns kassaboken »i användbart skick».

Bergman. Fr. Sundsvall 18/6 88
 Bergmans Slakteri
 St. Eriks Torg
 Uppsala.

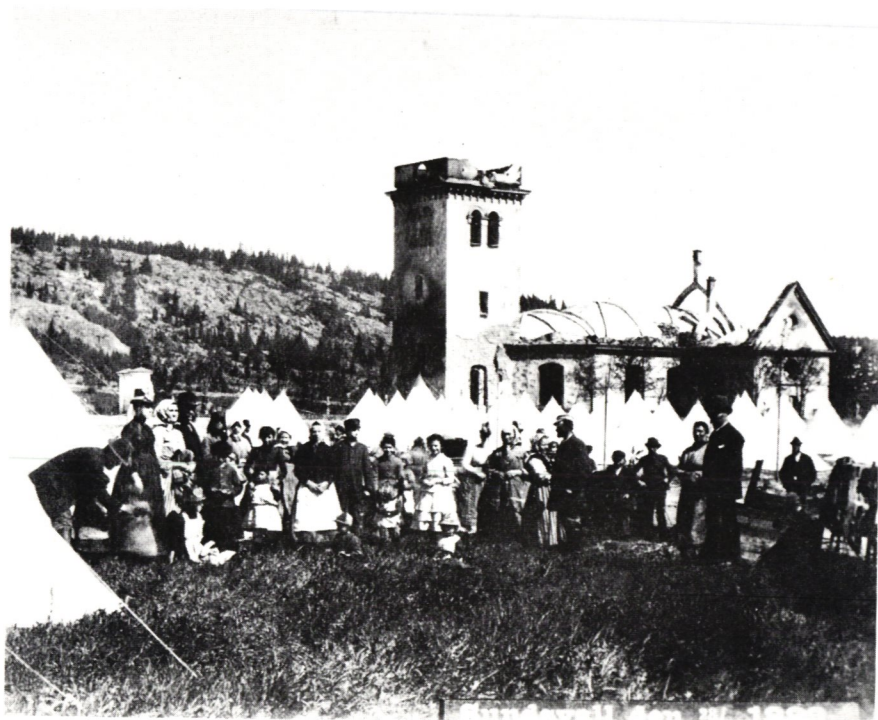

Brev från Ortvikens Ångsåg till Uppsala »Fr Sundsvall 18 26/6 88».

I en skrivelse den 13 augusti omtalade postmästaren att man genom tillmötesgående från SJ:s sida fått använda en godsinka för förvaring av vissa artiklar. Men något skydd för postverkets fordon fanns inte. Landsvägspostiljonerna från Härnösand och Hudiksvall med viss vilotid i Sundsvall hade hittills klarat sig i tält. Postmästaren begärde nu att före vintern få uppföra en provisorisk byggnad, innehållande överliggningsrum, vagnbod, ett mindre stall, förrådsbod och vedbod. Byggnaden skulle uppföras på posthustomten, där det fanns tre brandmurar, som kunde fungera som väggar. För personalrummet behövdes blott »en fjärde vägg av 3 tums plank med brädfodring». Tursamt nog hade kakelugnen i detta utrymme fått endast mindre skador. Det lägsta anbudet, 1 950 kr 45 öre, hade avgivits av byggmästare S Svensson. Men det tyckte poststyrelsen var för dyrt, så postmästaren måste förenkla utförandet. Till slut var han nere i 1 680 kr.

Postfolkets bostads- och levnadsförhållanden

I ett långt brev till poststyrelsen redogjorde postmästaren för personalens levnadsförhållanden. Somliga tillbringade nätterna i tält, andra fick husrum i den tillfälliga postlokalen »så långt utrymmet medgav» och andra åter hade lyckats ordna husrum på kortare eller längre avstånd från staden. Ett litet rum i någon av de av elden skonade stadsdelarna »om det kan erhållas» kostade omkring 60 kr i månaden. Postmästaren hemställde om ett särskilt hyresbidrag på åtminstone 25 kr för tjänsteman och 20 kr för »vaktbetjänt». Levnadsomkostnaderna i övrigt beräknades ha ökat med omkring 45 kr i månaden.

Tältstaden på kyrkbacken.

I sammanhanget anmälde postmästaren, att han under de första dagarna av olyckan som nödåtgärd inköpt 10 järnsängar med madrasser och filtar för sammanlagt 480 kr. Sängarna hade placerats dels i postkontorslokalen, dels i tält. »Då nöden var som värst påträngande» hade han också skaffat smörgåsar, mjölk och öl och det hade kostat 61 kr 80 öre. Postmästaren avslutade:

»Och vågar jag hoppas på Kongl Poststyrelsens gillande av dessa nödgärder samt vördsamt hemställa om Kongl Styrelsens medgifvande af beloppens afförande uti medelsräkningen för innevarande kvartal».

Postmästarnas befogenheter på den tiden var tydligen mycket små. Ännu mera anmärkningsvärt för oss moderna människor, vana vid delegering, är att inte ens postverkets styrelse kunde besluta om ersättning till personalen för de ökade mat- och logikostnaderna.

Kungen måste besluta

Poststyrelsen hade redan den 30 juni gått in till Kungl Maj:t med hemställan att personalen skulle få särskild ersättning på grund av de ökade levnadsomkostnaderna. Kungen biföll framställningen och medgav att tjänstemännen fick 2 kr per dag och »vaktbetjante» 1:50 per dag fr o m den 25 juni t o m den 30 sept.

Postmästaren tackar

Ur en skrivelse den 12 augusti saxas följande:

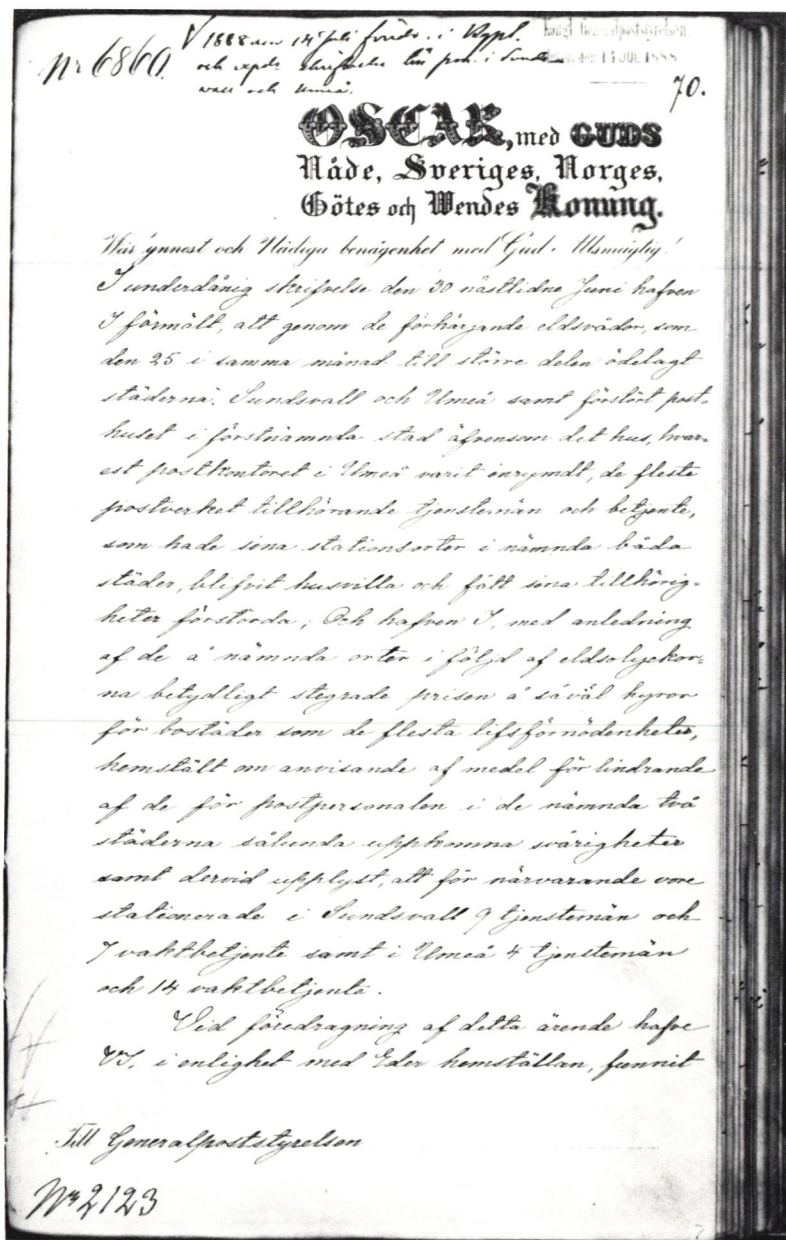
»Jag får då först till Kongl Styrelsen frambära den här stationerade postpersonalens underdåniga och vördnadsfulla tacksamhet för den hjälp uti de iråkade svårigheterna, som genom Kongl Maj:ts berörda nådiga beslut kommit personalen till del».

»För bedrifvande af handelsrörelse och annan verksamhet inom staden hafva gårdsegare och andra personer skyndat att dels å byggnadstomterna, dels på staden tillhöriga öppna platser uppföra tillfälliga byggnader eller s k baracker, hvilka f n lemna nödigt skydd åt den personal, som för rörelsens bedrifvande användes, och af hvilka baracker större delen innan vinterns inträde jemväl torde komma att förses med eldstäder och, så godt sig göra låter, anordnas för möjlighet till vistande jemväl för nämnda årstid. Några få stenhusbyggnader, nämligen bankhuset och så vidt jag vunnit kännedom om, två andra enskilda stenhusbyggnader skola äfven provisoriskt restaureras.

De i sistnämnda byggnader befintliga lägenheterna torde möjligen kunna under vinterns lopp, eller några af dem tidigare, blifva färdiga att upplåtas, och lära vara uthyrda dels till handels- och kontorslägenheter, dels till bostadsvåningar mot mycket höga hyror.

Största delen af de omkring 8 000 personer, som genom branden blifva husvilla, och som icke nödgas att bebo s k baracker, är alltså, jemväl för vintermånaderna, hänvisade att söka sig bostad antingen å Norrmalm, den mindre icke afbrända del av staden, som är belägen norr om Selångerån, eller uti den s k Stenhammaren och Stadsmon, tvänne till staden hörande, på omkring 0,1 mils afstånd derifrån belägna platser, hvarast hufvudsakligast arbetare åt sig uppfört bostäder, eller ock i gårdar och på landställen, belägna på kortare eller längre afstånd från den egentliga staden.»

De nämnda förhållandena förklarade de ytterst höga hyrorna för beboeliga lägenheter. Svårigheterna var inte heller av övergående natur, de beräknades komma att fortvara åtminstone ett år framåt eller mera.

»Beträffande lifsförnödenheterna emotses en stegring uti priset derå vid upphörandet för året af ångbåtstrafiken och den dermed följande tillförseln från Stockholm, Finland och andra orter.»

godt medgifva; att för tiden från och med den 25de i
 juni till utgången af näst kommande Septem-
 ber månad må till de postverk tillhörande tjänste-
 män och betjente, hvilka hafva sina stationsorter
 i Sundsvall eller Umeå, såsom särskild ersättning
 för ökade lifsförsörjningskostnader i följd af de öfver-
 gånne eldsvåderna; utbetalas till tjänstmännen två
 kronor för dag och till betjente en krona 50 öre
 för dag, att utgå af postmedlen under titeln
 "öfverkostade utgifter".

Hvilket Förordn. här till svar och underdänig
 efterrättelse härigenom meddelas. Stockholm, Post-
 den 6 Juli 1888.

Oscar,

K. S. S. S. S.

ang. för postpersonalen i Sundsvall och Umeå med anledning af de öfver-
 inträffade eldsvåderna såvitt särskild ersättning för ökade lifsförsörjningskostnader

Så här prydligt skrev man på Konungens kansli.

De höga hyrorna samt de ökade levnadsomkostnaderna överhuvudtaget gör att postmästaren föreslår att poststyrelsen hos Kungl Maj:t gör underdånig framställning att ersättningsbeslutet förlängs till den 1 juli 1889 »med skyldighet för postmästaren härstädes att anmäla, om förhållandena dessförinnan förändrade sig derhän, att en minskning af berörda ersättning vore påkallad». Postmästaren begärde också att sex funktionärer vid järnvägs-posten, stationerade i Ånge men med överläggning var tredje natt i Sundsvall, för dessa dagar skulle få ersättning enligt kungabeslutet.

Tydligt är att postmästare Zachrisson visade stor omsorg om sin personal. Detta behövdes givetvis — några starka fackföreningar som tillvaratog personalens intressen fanns ju inte. Men postmästaren var också intresserad av postverkets ekonomi. Det ekonomiska tänkandet var nog mera utbrett bland de lokala cheferna då än nu. Ett exempel härpå: I slutet av sin skrivelse tar postmästaren tillbaka sin tidigare framställning om att få utbetala 61 kr 80 öre för smörgåsar m m till personalen. Man hade ju genom kungabeslutet fått extra ersättning redan från dagen för eldsvådan! Där- emot vidhöll postmästaren sin begäran att järnsängarna skulle betalas av postverket och bokföras bland inventarierepersedlar.

Hade postkontorsbranden kunnat undvikas?

På 1870-talet hade de lokaler, som posten då förhyrde i Stadshuset, blivit för små. Man ville därför bygga ett särskilt posthus på tomt, som man kommit över vid Nya Kyrkogatan snett emot parken Vängåvan. För brandfarans skull föreslogs att huset skulle byggas i sten. Men riksdagen tyckte att ett sådant byggnadssätt blev onödigt dyrt och att posten i likhet med de allra flesta andra företag i Sundsvall kunde klara sig i en träfastighet. Och därvid blev det, tyvärr.

Fem dagar före storbranden hade postmästaren begärt vissa reparationer. Katastrofen den 25:e gjorde givetvis att den saken blev inaktuell. Enligt den tidens sed uttrycktes detta på följande mångordiga sätt:

»Med skrivelse den 20 nästlidne juni har Postmästaren till Kongl Generalpoststyrelsen insändt upprättade förslagskontrakt dels till reparationers verkställande innevarande sommar å posthuset i Sundsvall, dels ock till förhyrande af provisorisk postlokal under den tid reparationer påginge,

men enär posthuset i sagda månads slut nedbrunnit och den väckta frågan om reparation dermed förfallit,

varda samtliga till Generalpoststyrelsen insända förslagskontrakt härhos till Postmästaren öfversända för att till vederbörande återställas. Stockholm den 11 juli 1888.

Efter nådigaste förordnande

F H Schlytern»

Byråkratin var värre förr.

Som tidigare nämnts hade postmästare Zachrisson redan i sitt telegram den

26 juni begärt att »dessa märken och allt annat härefter må redovisas i ny räkning». Som den handlingsmänniska han var hade han sedan i huvudräkenskaperna avfört pengar och frimärken, som brunnit upp. Men så enkelt fick det inte gå till. I en lång skrivelse från poststyrelsens kameralbyrå omnämndes inledningsvis, att postkontoret krediterat 20.955 kr 14 öre avseende uppbrunna fri- och portomärken och 2.116 kr 20 öre för uppbrunna kontanta medel.

»Då afskrifning på detta sätt icke får ske, utan jemlikt gällande föreskrifter fråga derom måste af Kongl Generalpoststyrelsen särskildt prövas efter försiggången undersökning och en Kongl Generalpoststyrelsens resolution derutinnan måste underställas Kongl Kammarrättens pröfning får jag till anmärknings förekommande hemställa, ej mindre att den ifrågavarande medelsräkningen måtte bytas mot en ny af Herr Postmästaren upprättad, deri de nämnda beloppen krediteras i utgående balansen och sålunda komma att tills vidare balanseras, än äfven att Herr Postmästaren måtte till Kongl Poststyrelsen göra hemställan om afskrifning af samtliga de postverkets tillhörigheter, som vid olyckstillfället gått för postkontoret förlorade, på det att undersökning enligt Kongl förordningen den 11 december 1830 måtte komma till stånd.»

Resten av skrивelsen handlar om praktiska anvisningar hur bokföring skall ske. Postmästare Zachrissons reaktion på denna skrivelse är okänd, men man kan väl lätt föreställa sig den. Även om centralbyråkraten i huvudstaden varit artig i formen och avslutat sin skrivelse med »Högaktningssfullt».

Ortstidningarna

I Sundsvall utkom tidningarna Sundsvalls-Posten, Sundsvalls Tidning, Norrlänningen, Senapskornet och »Svärdet och Murslefven». Då alla distributionslistor förstörts av elden blev postförvaltarna genom poststyrelsens cirkulär 1888:XXIV anmodade att insända uppgift på rekvirerade tidningar och abonnemangsterminer.

Några bevarade ex av Sundsvalls-Posten för dagarna efter branden innehåller mest annonser från olika företag, som nu kommit igång med sin verksamhet, oftast på Norrmalm. I postens annons medelas att värdeförsändelser och paket återfunnits i väsentligt oskadat skick. Det skulle dock dröja någon tid innan breven kunde utlämnas till adressaterna, emedan de klibbat sig fast vid varandra varför »behandlingen fordrade största varsamhet».

Nödhjälpskommittén meddelade att penningutdelning till brandskadade skedde varje dag i läroverket. »Endast brandskadade och behöfvande må anmäla sig».

Många annonser handlar om saker som kommit bort eller tillvaratagits under branden. Exempelvis »en säck med diverse fruntimmerskläder, märkta M L», »en brun häst med en bit av vänstra örat borta», »en

skinnkänga att knäppa, fodrad med skinn» och »2 käppar, 2 paraplyer och ett alnmått».

Redogörelse finns också för de penninginsamlingar, som ägt rum på ett flertal ställen i landet och även i utlandet. På listor utlagda på Börsen hade influtit 27.370 kr, varav en champagnefirma i Rheims bidragit med 1 000 francs. Från en militärkonsert på Hasselbacken hade erhållits 1.207 kr. Oscar I överlämnade vid ett besök 5.000 av statsmedel och 4.000 ur egen penningpung.

Numret för den 4 juli innehåller referat från polisförhøret med några personer, som var övertygade om att ångaren Selånger förorsakat branden. Med var också handlanden Styf, ägare till den först antända gården. Han bar ännu tydliga spår av brandskador och »väckte vid sitt inträde en deltagande rörelse bland de närvarande. Hans kinder, näsa och öron voro så godt som övertäckta af svarta skorpor efter brännsåren». Befälhavaren på den misstänkta ångslupen uppgav, att man hade en gnistersläckare på skorstenen och förnekade att gnistor från båten kunnat förorsaka branden. Totalintrycket från förhøret blev att Styf stod fri från varje ansvar och att befälhavaren på Selånger bar det tunga ansvaret. Ångslupens eldfarlighet hade varit påpekad både i lokalpressen och i motion i stadsfullmäktige samt »ådagalagd genom flera af densamma förorsakade eldsvådettillbud».

Det var givetvis många, som fick arbeta hårt efter branden. I en artikel heter det att telegrafstationen fått förstärkning från Stockholm. *»Efter en hastig resa natt och dag från hufvudstaden till olycksplatsen inträdde de 5 tjenstemännen utan att först unna sig ett ögonblicks hvila, i tjenstgöring på den provisoriskt inrättade stationen och arbetade ständigt ett helt dygn, efter hvilket de äntligen finga tillfälle att i de uppsatta tälten njuta en välbehöflig hvila».* Journalisten påpekar också att även kvinnliga telegrafister visat prov på stor uthållighet!!!!

Man kan tycka att den extra ersättningen på 2 kr eller 1:50, som vi tidigare sett att K. Maj:t medgav, var låg. Men penningvärdet var ju annorlunda på den tiden. Enligt en annons från värdshuset Rullan (norr om ån) serverades dagligen kl 1½ 2—5 Table d'hôte bestående av smörgåsbord, soppa, fisk, kött, dessert och ½ öl, allt för 2 kr. Middagspoletter kostade 1:50 och supépoletter 75 öre.

Postmästare Uddo Zachrisson

Som avslutning några data om postmästare Zachrisson. Han var född i Mönsterås 1837 och började som postskrivare redan vid 14 års ålder. Sedan genomgick han alla grader upp till postinspektör. Detta innebar att han vid sidan av postmästartjänsten i Sundsvall var ett slags distriktschef för norra halvan av Sverige. Han anlätades p g a sin duglighet i ett flertal postkommittéer och var även ledamot av Sundsvalls stadsfullmäktige. Mot underlydande lär han ha uppträtt på ett gammeldags patriarkaliskt sätt.